

**Л.В. Сергієнко, д.держ.упр., доц.
Д.М. Захаров, доктор філософії
А.М. Ісаєв, аспірант**

Державний університет «Житомирська політехніка»

Можливості відновлення постраждалих внаслідок війни урбанізованих територій України

У статті розглянуто можливості відновлення постраждалих урбанізованих територій після воєнних конфліктів. Досліджено різні підходи та методи, спрямовані на аналіз самовідновлення та реінтеграцію, зокрема, механізми, процедури відновлення, фінансування, роль соціального капіталу та важливість соціальних мереж. У статті зазначається, що економічне самовідновлення відіграє ключову роль у досягненні довгострокового сталого розвитку, а також забезпечення стійкості територій. Суттєвим фактором у відновленні постраждалих урбанізованих територій є активна участь місцевих громад, які мають взяти на себе відповідальність за процес відновлення, що сприятиме максимальному урахуванню потреб жителів таких територій, а також досягненню консенсусу при формуванні та реалізації політики. Також стаття підкреслює важливість соціальних та культурних зв'язків з місцем проживання для успішної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Розробка збалансованої політики реінтеграції, яка ґрунтується на збереженні культурних та соціальних зв'язків, а також забезпеченні справедливості та рівних можливостей для всіх членів суспільства, визначається як важлива складова процесів відновлення в цілому. Досягнення довгострокового стабільності, стійкості, соціальної згуртованості та сталого розвитку вимагає комплексного та збалансованого підходу, який об'єднує відновлення та підтримку переміщених осіб. У статті розглянуто модель із відновлення постраждалих урбанізованих територій. Відновлення постраждалих територій не завжди може бути доцільним з позицій, як насамперед, відновлення соціального життя, так і з економічних причин. Окремі ситуації вимагають інвестицій у регіони, які постраждали менше і, як наслідок, стають центрами прийняття переміщених осіб. Інвестування у відновлення урбанізованих територій та допомога переміщеним особам обов'язково мають враховувати контекстні умови для відновлення життя на урбанізованих територіях.

Ключові слова: урбанізація; урбанізовані території; місто; відновлення; самовідновлення; сталий розвиток; війна; стійкість.

Актуальність теми. Концепція самовідновлення постраждалих територій належить до здатності країни або регіону самостійно відновлювати та перебудовувати свою економіку після періоду конфлікту чи війни. Ця концепція підкреслює стійкість, інноваційність, креативність і місцеву здатність постраждалого населення ініціювати та підтримувати зусилля з економічного відновлення.

Україна переживає найбільшу війну в Європі за останні десятиліття, яка забирає життя українців, щодня призводить до критичного руйнування населених пунктів і інфраструктури, що особливо масштабується на урбанізованих територіях. Необхідність відновлення цих територій стала великою глобальною проблемою. Війна викликала масове переміщення населення і призвела до гуманітарної кризи. Відновлення урбанізованих територій є ключовим для забезпечення гідного життя для внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх потреб, дотримання прав та свобод, а також зміцнення миру.

Тема відновлення постраждалих урбанізованих територій в Україні має критичне значення в контексті сучасних глобальних викликів і криз, пов'язаних з війною та збройними конфліктами. Дослідження в цій галузі дозволить сформулювати стратегії для ефективного відновлення та сталого розвитку урбанізованих територій в Україні та в інших регіонах, які переживають подібні виклики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. Вважається, що термін «самовідновлення» вперше був використаний після програми відновлення наслідків циклону «Sidr» в Бангладеш у 2007 році [6]. До сьогодні немає загальноприйнятого визначення цього терміна, хоча він характеризує плани та рішення щодо відновлення постраждалих територій за рахунок власних інвестицій громад та осіб, які безпосередньо є постраждалими [3].

Емпіричні дослідження самовідновлення направлені на вивчення механізмів і процедур реконструкції, форм та способів фінансування відновлення, а також ролі соціального капіталу та мереж у процедурі відновлення [12; 5].

Економічне самовідновлення відіграє вирішальну роль у післявоєнний період з низки причин. По-перше, здатність до економічного самовідновлення дає змогу оцінити перспективи довгострокового

сталого розвитку. Головним драйвером у відновленні мають стати місцеві громади, які безпосередньо мають бути відповідальними за процес відновлення. Внаслідок цього з'являється можливість окремим особам, громаді і установам відновлювати свою економіку відповідно до їхніх конкретних потреб, пріоритетів і культурного контексту. Розширення прав і можливостей сприяє формуванню стійкості, самозабезпечення та більшій соціальній взаємодії. Від цих чинників залежить сталість та інклюзивні результати розвитку.

По-друге, економічне самовідновлення урбанізованих територій часто може призвести до швидшого відновлення порівняно з використанням виключно зовнішньої допомоги чи втручання. Місцеві суб'єкти, знаючи контекст і потреби, можуть негайно розпочати відновлення, обходячи потенційні затримки, пов'язані із зовнішніми процесами прийняття рішень. Побічним ефектом самовідновлення є розбудова децентралізованої системи управління, через розкриття потенціалу місцевих установ, організацій та громад [10].

По-третє, економічне самовідновлення дозволяє досліджувати нові сектори та диверсифікувати економічну діяльність, зменшуючи залежність від однієї галузі чи джерела доходу. Ця диверсифікація має зменшувати вразливість до майбутніх кризових періодів, а відповідно посилювати сталість соціально-економічного середовища. Диверсифікація економіки спонукає до мобілізації та використання місцевих ресурсів, як матеріальних, так і нематеріальних. Це дозволяє ідентифікувати та використовувати місцеві активи, такі як природні ресурси, людський капітал, культурна спадщина та підприємницькі навички, для економічного відродження. Окремі дослідження [9] зазначають, що залучення різних секторів економіки та стейкхолдерів, що проживають на конкретній постраждалій території, є більш інклюзивним і ефективним, ніж інші підходи відбудови.

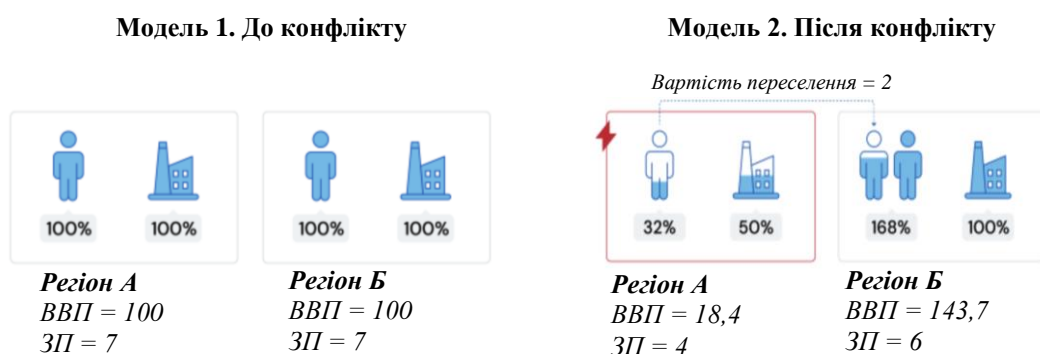
Роботи з відновлення часто розпочинаються у дуже нестабільних постконфліктних умовах, навіть у тих, де відновлення бойових дій все ще дуже ймовірне [2].

Виклики відновлення для територій різного рівня урбанізації є різними. Політика та системи відновлення на урбанізованих територіях створюють унікальні проблеми через їх різноманітність, складність і розмір, що вимагає адаптованих підходів. Надання матеріальної допомоги постраждалим особам та інвестиції мають враховувати наявну сформовану економіку. Населення урбанізованих територій не тільки демонструє різноманітність, але й демонструє вищу мобільність, внаслідок чого ці громади часто не мають чітко визначених просторових кордонів [1; 11; 13].

Метою статті є дослідження можливостей відновлення постраждалих внаслідок війни урбанізованих територій в Україні, зокрема через концепцію економічного самовідновлення.

Викладення основного матеріалу. Harun Onder [8], використовуючи дані руйнувань та міграції населення в Сирії внаслідок війни, сформував модель відновлення постраждалих територій. Модель має на меті демонструвати можливі підходи до відновлення інфраструктури, міграції та політик з перебудови економіко-соціального середовища.

Модель відновлення постраждалих регіонів наведено на рисунках 1–2 [8].

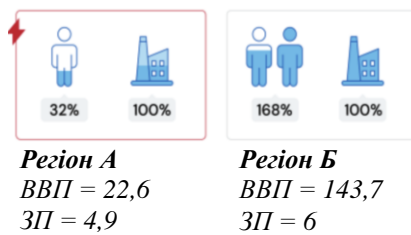

Джерело: сформовано на основі [8].

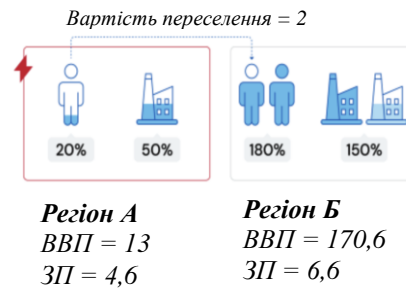
Рис. 1. Моделювання економічної ситуації регіонів «до» та «після» конфлікту

В моделі пропонується порівняння двох регіонів, які мають однакові стартові умови. Руйнування регіону А скорочує інфраструктурні можливості та фактори виробництва вдвічі та знижує заробітну плату (модель 2). Внаслідок війни відбувається переміщення населення до регіону Б. Такі події знижують заробітну плату в регіоні Б та підвищують її в регіоні А. Вартість переміщення коштує 2 одиниці, тому переміщення буде тривати, доки різниця в оплаті праці між двома регіонами не впаде нижче 2 одиниць. (Зрештою, 68 % працівників у регіоні А переїхали, а зарплата стабілізувалася на рівні 4 од., у регіоні А та 6 од. у регіоні Б. Загалом ВВП у регіоні А впав до 18,4 од., а в регіоні Б – збільшився до 143,7 од.).

Модель 3. Відновлення регіону А

Модель 4. Інвестиції в регіоні Б

Джерело: сформовано на основі [6].

Рис. 2. Моделювання економічної ситуації регіонів при відновленні та інвестуванні

Моделі 3 і 4 пропонують дві альтернативні політики: відновлення виснаженого капіталу в Регіоні А або розподіл тих самих ресурсів для інвестування в Регіон Б. У першому сценарії (модель 3) заробітна плата в Регіоні А становить 4,9 од., але є недостатньою, щоб зацікавити людей з інших регіонів. Навпаки, інвестиції в Регіон Б (модель 4) є більш привабливими, залучаючи більший приплив працівників з Регіону А.

Зрештою на моделі 4 спостерігається кращий сукупний ВВП (183,6 од. порівняно зі 166,3 од. відповідно) і вищу середню заробітну плату (6,4 од. порівняно з 5,8 од.). Навіть середня заробітна плата жителів Регіону А, тепер розділених між двома регіонами, в останньому випадку краща (6,2 од. порівняно з 4,2 од.). У цьому випадку реконструкція пошкодженої інфраструктури стає неоптимальним вибором.

Важливо, що моделювання відбувається на основі 2 головних факторів виробництва, відповідно до моделі Кобба – Дугласа – праці та капіталу. Висновок моделі однозначно не означає, що інвестування в регіони, які приймають переселенців та постраждали інфраструктурно менше, є кращим від відновлення постраждалих територій. Ситуація може змінюватися також під впливом інших факторів.

Однак під час врахування політик та підходів щодо відновлення постраждалих урбанізованих територій важливо враховувати не лише фактори продуктивності праці та капіталу. Про це свідчать дані щодо переміщення та мобільності населення в Україні після початку повномасштабного вторгнення (рис. 3). Зрозуміло, що найбільше повернення населення відбулося в регіони, які були звільнені та/або де інтенсивність бойових дій зменшилась. Однак суттєва тенденція повернення внутрішньо переміщених осіб спостерігається і в східних та південних регіонах, попри постійні активні воєнні дії.

Рис. 3. Оцінка місця перебування осіб, які повернулися за макрорегіонами [4]

Відповідно суттєвим фактором повернення внутрішньо-переміщених осіб є соціальні, культурні (зокрема конфесійні) зв'язки з місцем проживання. Зазначені зв'язки можуть створити унікальний набір умов, за яких політика, реалізована в цьому регіоні, має більше значення та впливає на добробут населення. У контексті відновлення постраждалих територій, «емоційні» зв'язки (культурні, соціальні, релігійні, конфесійні тощо) з певним місцем відіграють важливу роль, оскільки посилюють згуртованість громади, соціальну гармонію та відчуття колективної ідентичності. Зрештою, покращується соціальна стабільність, якість життя та загальний добробут.

З огляду на це, важливим постає питання щодо пошуку балансу між політикою та програмами відновлення, які сприяють культурній ідентичності та різноманітності, і політикою, яка забезпечує справедливість і рівні можливості для всіх членів суспільства. Надмірна увага до «емоційних» зв'язків із певним регіоном може призвести також і до проблем виключення чи маргіналізації певних груп. Таким чином, політика має розроблятися з ширшою перспективою, яка сприяє соціальній згуртованості, інклюзивності та справедливому розвитку.

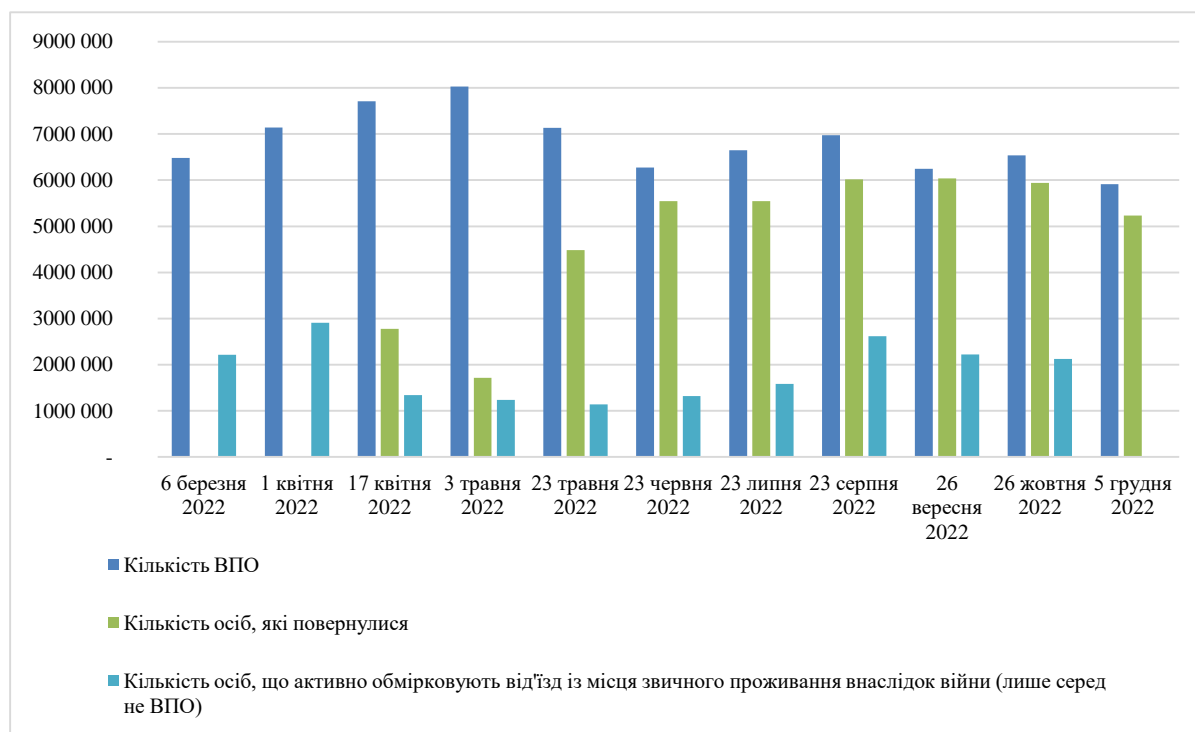

Рис. 4. Тенденції щодо переміщення та мобільності [4]

Тенденції переміщення населення за 2022 рік (рис. 4) свідчать про збільшення кількості осіб, які повернулися і мають намір залишитись, а саме 79 % із тих, хто повернувся, планують залишитися у своїх домівках, що становить близько 4,1 мільйона осіб. При цьому 80 % з них вже перебували в своїх домівках довше одного місяця [4].

Однак лише 10 % осіб, які повернулися, обрали місцевість, яка була деокупована. У північному макрорегіоні приблизно кожна четверта особа, що повернулася, проживає в місцевостях, які були деокуповані в березні–квітні 2022 року (27 %). На сході прикладів повернення на території, які раніше були в окупації, є менше. Це свідчить, переважно про те, що території у східній частині України, які були пізніше звільнені, мають мінливу безпекову ситуацію, адже зберігається високий рівень загрози та наявні масштабні руйнування, зокрема, інфраструктури та житла. Такі фактори безпосередньо ускладнюють процес повернення.

Публічно-управлінські та політичні рішення щодо інвестування у відновлення постраждалих від війни регіонів чи підтримки переміщених осіб є складним і загалом мають містити багатогранний підхід, який стосується обох аспектів. Це не ситуація «або–або», а потреба у комплексній стратегії, яка визнає взаємозв'язок цих викликів (інвестиції у регіон та підтримка переміщених осіб). Досвід відновлення Боснії через надання великої допомоги вказує на негативний побічний ефект – залежність місцевої економіки від зовнішніх джерел фінансування та допомоги [7].

Інвестиції у зруйновані війною урбанізовані території мають вирішальне значення для відновлення інфраструктури, відновлення систем управління, сприяння економічному розвитку та створення можливостей для працевлаштування. Цей підхід спрямований на стабілізацію територій та перебудову

відповідно до безпекових викликів. Разом з тим відновлення має створювати умови, що сприяють поверненню та реінтеграції переміщених осіб.

Урбанізовані території, які забезпечують прийом і підтримку біженців та переміщених осіб, мають важливе значення для задоволення їхніх нагальних потреб, забезпечення їхньої безпеки та доступу до медичної допомоги, освіти та можливостей для існування, а також загалом сприяють дотриманню прав та свобод таких осіб. Інвестиції в добробут і самозабезпечення осіб, які не мають змоги повернутися до місць проживання, є життєво важливими для довгострокових перспектив як самих осіб, так і регіону, куди вони були змушені виїхати. Це передбачає забезпечення доступу до освіти та професійної підготовки, полегшення економічних можливостей та сприяння соціальній інтеграції. Розширюючи можливості окремих осіб і громад, останні можуть сприяти відновленню та розвитку своїх рідних регіонів, коли умови дозволять їм безпечно повернутися.

Важливим є врахування контекстних умов при відновленні та реінтеграції. Універсального рішення не може існувати, і підходи мають бути пристосовані до унікальної динаміки та потреб постраждалих регіонів. Відповідно всі рішення мають прийматися через взаємодію влади та інвесторів з місцевими заінтересованими сторонами, а також безпосереднім залученням постраждалих громад для розуміння місцевих особливостей та потенціалу.

Відновлення постраждалих від війни урбанізованих територій і підтримка переміщених осіб не є взаємовиключними процесами. Для досягнення довгострокової стабільності, соціальної згуртованості, стійкості та сталого розвитку необхідний комплексний та збалансований підхід. Інвестуючи в постконфліктне відновлення та допомагаючи переміщеним особам, стає можливим створити умови для того, щоб люди могли відновити своє життя, зробити «внесок» у життя своїх громад і сприяти мирному та процвітаючому майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Контекстні умови відіграють критичну роль у відновленні та реінтеграції постраждалих регіонів після конфлікту чи війни. Неможливим є використання універсального підходу, адже потрібно адаптувати стратегії до конкретних потреб, умов, особливостей та потенціалу кожного регіону чи території. Пошук шляхів вирішення проблем має базуватися на активній взаємодії між владою, інвесторами та місцевими заінтересованими сторонами. Розширення участі громадськості та партисипативний підхід в цілому, враховуючи безпосередньо представників постраждалих громад для отримання глибокого розуміння місцевого контексту і потреб, є важливими умовами формування ефективної стратегії відновлення та застосування концепції самовідновлення постраждалих територій. Підтримка переміщених осіб і відновлення територій не мають розглядатись окремо та є паралельними завданнями публічної політики у цьому напрямі. Створення довгострокової стабільності та соціальної згуртованості вимагає комплексного та збалансованого підходу, який поєднує відновлення та підтримку переміщених осіб. Інвестування у відновлення постраждалих регіонів внаслідок війни і допомога переміщеним особам створюють передумови для відновлення життя урбанізованих територій. Отже, врахування контекстних умов, комплексний підхід і активна взаємодія всіх сторін є ключовими елементами успішного відновлення та реінтеграції на урбанізованих територіях, які постраждали внаслідок війни.

References:

1. Brown, D., Boano, C., Johnson, C. et al. (2015), *Urban Crises and Humanitarian Responses: A Literature Review*, Development Planning Unit, University College London, [Online], available at: <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/bartlett.pdf>
2. Chesterman, Simon (2004), *You, The People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building*, Oxford Academic, Oxford, [Online], available at: <https://doi.org/10.1093/0199263485.001.0001>
3. Davis, I. and Alexander, D. (2016), *Recovery from disaster*, Routledge DEMAC, London, 390 p.
4. *Diaspora humanitarianism: transnational ways of working*, Diaspora Emergency Action and Co-ordination consortium, Copenhagen, [Online], available at: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/Diaspora-Humanitarianism-Transnational-ways-of-working-.pdf/>
5. «Home Displacement Tracking Matrix», [Online], available at: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_RET_FINAL_UKR.pdf
6. Lambert, R. and Allen, A. (2016), «Participatory mapping to disrupt unjust urban trajectories», in Imperatore, P. and Pepe, A. (ed.), *Geospatial technology – environmental and social applications*, doi: 10.5772/61680.
7. Maynard, V., Parker, E., Yoseph-Paulus, R. and Garcia, D. (2017), «Urban planning following humanitarian crises: supporting urban communities and local governments to take the lead», *Environment & Urbanization*, Volume 30, Issue 1, [Online], available at: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0956247817732727>
8. Tzifakis, Nikolaos and Tsardanidis, Charalambos (2006), «Economic reconstruction of Bosnia and Herzegovina: The lost decade», *Ethnopolitics*, Vol. 5, Issue 1, pp. 67–84, doi: 10.1080/17449050600576316.
9. Onder, H. (2021), «Wanted: Economic principles for post-conflict recovery», *Brookings*, [Online], available at: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/02/16/wanted-economic-principles-for-post-conflict-recovery/>

10. Parker, E. and Maynard, V. (2015), *Humanitarian Response to Urban Crises. A Review of Area-based Approaches*, International Institute for Environment and Development, London, [Online], available at: <https://pubs.iied.org/pdfs/10742IIED.pdf>
11. Sanderson, D. and Sitko, P. (2017), *Urban Area-based Approaches In Post-disaster Contexts. Guidance Note For Humanitarian Practitioners*, International Institute for Environment and Development, London, [Online], available at: <https://pubs.iied.org/pdfs/10825IIED.pdf>
12. Twigg, J. and Mosel, I. (2018), «Informality in Urban Crisis Response», Overseas Development Institute, London, [Online], available at: <https://www.odi.org/publications/11052-informality-urban-crisis-response>
13. Twigg, J. and Mosel, I. (2017), «Emergent groups and spontaneous volunteers in urban disaster response», *Environment and Urbanization*, Vol. 29, Issue 2, pp. 443–458, [Online], available at: <https://doi.org/10.1177/0956247817721413>
14. Serhiienko, L.V. (2022), «Teoretyko-metodolohichna konstruktsiia doslidzhennia problem derzhavnoi polityky harantuvannia bezpeky urbanizovanykh terytorii», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, No. 3 (101), pp. 55–69, [Online], available at: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-3\(101\)-55-69](https://doi.org/10.26642/ema-2022-3(101)-55-69)
15. Serhiienko, L.V. & Voitsitska, K.M. (2020), «Sutnist, osoblyvosti ta stadii rozvytku urbanizatsii», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, Vol. 4 (90), pp. 207–213. doi: 10.26642/ema-2019-4(90)-207-213
16. Serhiienko, L.V. & Novosolov, I.V. (2020), «Napriamy transformatsii systemy publicznego upravlinnia v umovakh urbanizatsiinykh zmin», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, Vol. 2 (92), pp. 107–113. doi: 10.26642/ema-2020-2(92)-107-113
17. Serhiienko, L.V., Zakharov, D.M. & Novosolov, I.V. (2023), «Rozvytok urbanizovanykh terytorii v Ukraini ta sviti za period 1950–2035 rokiv», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, Vol. 3 (105), pp. 131–145. doi: 10.26642/ema-2023-3(105)-131-145
18. Svirko, S.V., Vlasiuk, T.O., Kharchenko, O.A. & Trosteniuk, T.M. (2023), «Instyutsionalni zasady derzhavnoho upravlinnia stalym rozvytkom urbanizovanykh terytorii», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, Vol. 2 (104), pp. 168–179. doi: 10.26642/ema-2023-2(104)-168-179

Сергієнко Лариса Василівна – доктор наук з державного управління, доцент, декан факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0003-3815-6062>.

Наукові інтереси:

- державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій;
- національна безпека та стратегічні сфери її забезпечення.

Захаров Дмитро Миколайович – доктор філософії, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0003-3423-0093>.

Наукові інтереси:

- обліково-аналітичне забезпечення управління соціальним капіталом підприємства;
- обліково-аналітична система трансфертного ціноутворення.

Ісаєв Андрій Миколайович – аспірант за освітньою програмою «Економіка» Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

- відновлення постраждалих територій;
- економіка повоєнного відновлення.

Serhiienko L.V., Zakharov D.M., Isaiev A.M.

Possibilities of War-Damaged Urban Territories Restoration in Ukraine

The article considers the possibilities of restoration of damaged urban areas after military conflicts. Various approaches and methods aimed at analyzing self-recovery and reintegration are explored, including recovery mechanisms, procedures, financing, the role of social capital, and the importance of social networks. The article notes that economic self-recovery plays a key role in achieving long-term sustainable development. An essential factor in the restoration of the affected urban areas is the active participation of local communities, who must take responsibility for the restoration process. The article also emphasizes the importance of social and cultural ties with the place of residence for the successful reintegration of internally displaced persons. The development of a balanced reintegration policy, which is based on the preservation of cultural and social ties and ensuring justice and equal opportunities for all members of society, is identified as an important component. Achieving long-term stability, social cohesion and sustainable development requires a comprehensive and balanced approach that integrates recovery and support for displaced people. The article discusses a model for the restoration of damaged urban areas. The restoration of the affected areas may not always be appropriate in the context of both the restoration of social life and economically. Certain situations require investments in regions that have suffered less and, as a result, have become centers for the reception of displaced persons. Investments in the regeneration of urban areas and assistance to displaced persons must consider the contextual conditions for the recovery of life in urban areas.

Keywords: urbanization; urbanized territories; restoration; self-renewal; sustainable development; war; resilience.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2023.